

DİVAN EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

The Journal of Ottoman Literature Studies

ULUSLARARASI HAKEMLİ AKADEMİK DERGİ

Sayı 31, İstanbul 2023, 133-152

İDAMA MAHKÛM BİR ŞAİR: CANIKLİZÂDE HAYREDDİN RÂĞIB PAŞA VE KAYIP BİR KISIM ŞİİRLERİ

Mehmet Sait ÇALKA

Doç. Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
(calkamehmetsait@hotmail.com), ORCID: 0000-0003-3657-9387/Assoc. Dr., Recep Tayyip Erdogan
University, Faculty of Arts and Sciences Department of Turkish Language and Literature

Makale Bilgisi/Article Information

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 16.08.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 05.09.2023

Yayın Tarihi/Published: 30.12.2023

Yayın Sezonu: Güz

Atf/Citation

Çalka, Mehmet Sait (2023), "İdama Mahkûm Bir Şair: Caniklizâde Hayreddin Râğib Paşa ve Kayıp Bir Kısım Şiirleri", Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, 31, 133-152.

Çalka, Mehmet Sait (2023), "A Poet Sentenced to Death: Caniklizâde Hayreddin Râğib Pasha and His Poems of a Lost Part", Journal of Ottoman Literature Studies, 31, 133-152.

*Bu makale iThenticate programıyla taranmıştır.
This article was checked by iThenticate.*

Özet

Klasik Türk edebiyatında eser vermiş, manzume kaleme almış nice şair vardır ki vefatlarından sonra geride bıraktıkları eserlerin bir şekilde yer değiştirmesi, elden ele geçmesi, yurt dışına satılması veya kaçırılması gibi nedenlerden dolayı bilimsel anlamda tanıtılmamıştır. Kaynaklarda önemli sayıda şiirlere sahip olduğu zikredilen fakat bu şiirlerin yeri hakkında bilgi verilmeyen şairlerin bir kısım şiirlerinin tespit edilmesi, o şairlerin en azından edebî kişiliğini ortaya koymada son derece değerlidir.

Biyografik kaynaklarda şiirlerinin hatta divanının varlığından bahsedilen ancak günümüze kadar bahse konu olan divanı veya şiirleri tespit edilememiş bir şair de Osmanlı tarihinde idamla cezalandırılan bir paşa olup ayrıca Râgıb mahlasıyla manzumeler kaleme almış olan Caniklizâde Hayreddin Râgıb Paşa'dır. Bu çalışmada, İngiltere Milli Kütüphanesi'nde (British Library) bulunan ve Or 7083 numarasıyla kayıtlı olan Türkçe el yazması ile Tayyar Mahmud Paşa'nın divanında kardeşi Hayreddin Râgıb Paşa'nın bir gazeline yazdığı tahmisten hareketle Hayreddin Râgıb Paşa'nın kayıp olduğu bilinen şiirlerinden tespit edilen dokuz adet gazeli ile bir adet müfredi incelenmiştir. Bu manzumelerin ışığında Paşa'nın şairlik yönü, klasik Türk edebiyatı araştırmacılarının istifadesine sunulmuştur.

Çalışmanın giriş kısmında 18. asırda Osmanlı'nın önemli ailelerinden olan ancak devlete ve tebaaya karşı yanlış tutumlarından dolayı Bâb-ı âli tarafından ölümlü cezalandırılıp ortadan kaldırılan Caniklizâdelerin kısa bir tarihçesi verilmiştir. Daha sonra, Hayreddin Râgıb Paşa'nın hayatına dair tarihî ve biyografik kaynaklardan elde edilen bilgiler verilmiştir. Ardından çalışmaya konu olan Hayreddin Râgıb Paşa'nın yeni tespit edilmiş gazellerinin şekil ve muhteva bakımından incelemesine yer verilmiştir. Son bölümde ise manzumelerin çeviri yazılı metni verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: 18. asır, Caniklizâdeler, Hayreddin Râgıb Paşa, Kayıp şiirler, Gazeller.

A Poet Sentenced to Death: Caniklizâde Hayreddin Râgıb Pasha and His Poems of a Lost Part

Abstract

There are many poets who have written works and verses in classical Turkish literature who could not be introduced in a scientific sense due to reasons such as the works they left behind after their deaths were somehow moved, passed from hand to hand, sold or smuggled abroad. The identification of the poems of poets who are mentioned in historical and literary sources as having a significant number of poems but who are not given information about the location of these poems is extremely valuable in revealing at least the literary personality of those poets.

Another poet whose poems and even his divan are mentioned in biographical sources but whose divan or poems have not been identified until today is Caniklizâde Hayreddin Râgıb Pasha, who was a pasha sentenced to death in Ottoman history and who also wrote poems under the pseudonym Râgıb. In this study, based on the Turkish manuscript found in the National Library of England (British Library) and registered under the number Or 7083 and the tahm written by Tayyar Mahmud Pasha to a ghazal of his brother Hayreddin Râgıb Pasha in his divan, 9 of Hayreddin Râgıb Pasha's poems known to be lost, 9 of his ghazals and one of his müfred were analysed. In the light of these verses, the poet's poetry is presented for the use of classical Turkish literature researchers.

In the introduction part of the study, a brief history of the Caniklizâdes, who were one of the important families of the Ottoman Empire in the 18th century, but who were punished with death and eliminated by the Bâb-ı âli due to their wrong attitudes towards the state and the subjects, is given. Then, information about Hayreddin Râgıb Pasha's life obtained from historical and biographical sources is given. Then the newly identified ghazals of Hayreddin Râgıb Pasha, which are the subject of the study, are analysed in terms of form and content. In the last section, the translation text of the verses is given.

Key Words: 18th century, Caniklizâdeler, Hayreddin Râgıb Pasha, Lost poems, Ghazals.

Giriş

18. Asırda Osmanlıda Bir Hanedan: Caniklizâdeler

Osmanlı Devleti'nde özellikle 18. asırda merkezî otoritenin bozulmasının ardından taşrada bulunan ayan ve hanedanlar, kendi nüfuz alanlarını genişletmeye çalışmış ve bu durum bazen birbirleriyle bazen de devletle çatışma hâlinde olmalarına neden olmuştur. Merkezî otoritenin zayıflamasını fırsat bilerek kendi nüfuzunu arttırmak isteyen en önemli ayanlardan biri de Samsun, Trabzon, Amasya, Tokat, Sivas ve Erzurum gibi vilayetlerde etkili olmuş Canikli Hacı Ali Paşa'nın (ö. 1785) hanedanı olan Caniklizâdelerdir. Onların karşısında bulunan ve merkeze daha sadık bir görüntü çizen bir diğer aile ise Cebbarzâdeler veya Çapanoğulları olarak da bilinen Çaparzâdeler'dir. Öyle ki Amasya Sancağı'nın yönetimine talip olan bu iki aile, bu nüfuzu elde etmeyi bir onur meselesi olarak görmüş ve görevlendirildikleri Orta Karadeniz ve Orta Anadolu topraklarında devlet namına çalışacakları yerde çoğu zaman birbirleriyle mücadeleye giriştikleri kaydedilmiştir (Serbestoğlu, 2017: 79-80).

Caniklizâdeler'in Amasya'yı kendilerinin doğal bir parçası olarak telakki etmeleri ve hatta belli bir süre sonra isyan edip bu arzularını zorla kabul ettirmeye çalışmaları üzerine Osmanlı merkezî yönetimi, Kırım seferi esnasında ihtiyacı karşılayacak sayıda askeri tedarik edememesi, sefere vaktinde katılmaması, Kırım'da kendisine verilen görevi hakkıyla yapamaması, bölge halkına sıkıntılar verip kendi mal varlığını gayr-ı meşru bir şekilde artırması ve son olarak Bozok sancağı mutasarrıfı Çapanoğlu Mustafa Bey ile bozuşması gibi sebeplerle Caniklizâdeler'in isim babası olan Canikli Hacı Ali Paşa'yı ortadan kaldırmaya karar vermiştir. Çapanoğlu Mustafa Bey'e karşı direnemeyeceğini anlaması üzerine oğlu Battal Hüseyin Bey ile birlikte Kırım'a kaçan Canikli Hacı Ali Paşa, bu kaçışla hem rütbe ve ünvanlarından hem de sahip olduğu mallardan olmuştur. Hatta Kırım'a kaçışından dolayı oğluyla birlikte haklarında yazılan belgelerde "firarî" ve "hain" gibi sıfatlar yazılmıştır. Bir süre sonra affedilerek Anadolu'ya tekrar dönen Canikli Hacı Ali Paşa, Erzurum valiliğine getirilmiş ve buradaki görevi esnasında 1785'te vefat etmiştir (Mert, 1993: 151-52).

Merkezî hükümet, Canikli Hacı Ali Paşa'nın ölümü üzerine 1785'te Ali Paşa'nın büyük oğlu Kapıcıbaşı Battal Hüseyin Paşa'ya önemli görevler vermiştir. İlk olarak vezirlikle Erzurum beylerbeyliğine ve şark seraskerliğine tayin edilen Battal Hüseyin Paşa, 1786'da ise kısa süreliğine Trabzon valiliğine getirilmiştir. Devamında kargaşa içerisinde bulunan Suriye bölgesinde asayiş sağlamaya görevlendirilen Battal Hüseyin Paşa'ya, bu bölgede 1786'da başta Halep, daha sonra ise aynı yılda ilk önce Şam valiliği, ardından Hicaz emirliği verilmiştir. Yine merkezî hükümet, Ali Paşa'nın küçük oğlu Mikdad Ahmed Paşa'ya da görevler vermiş ancak yine Çaparzâdeler ile bozuşmasından dolayı 20 Kasım 1785 tarihinde Sivas valiliğinden alınıp Diyarbekir'e gönderilmiştir (Mert, 1993: 152).

Battal Hüseyin Paşa, Şam valiliği ve Hicaz emirliğinden sonra 1788'de yine Trabzon valiliğine getirilse de yine merkezî hükümetle ters düşmüştür. Öyle ki Karadeniz'in kuzey doğu sahilinde bulunan ve bir Rus şehri olan Anapa'ya sefer düzenlemek için gönderilmiş; ancak görev yerine gitmemiştir. Aynı emir bir sonraki sene tekrarlanınca bu kez de Anapa'ya sefere katılmak üzere kendisiyle birlikte istenilmiş olan on bin kişilik asker gücü yerine çok daha küçük bir birlikle gitmiştir. Orada da bir Osmanlı paşasına yakışmayan tavırlar sergileyen Battal Hüseyin Paşa, Ruslar'la ciddi bir muharebeye girişmediği gibi 1790'un Ekim'inde Ruslara esir düşmüştür. Bu esareten sonra Anapa seraskerliğine babasının kethüdası olan Erzurum ve Trabzon Valisi Sarı Abdullah Paşa getirilmiştir. Ancak o da zamanında cephede bulunmayı aksatınca Anapa 1791'de Ruslar'ın kontrolüne geçmiş ve bu durum, dönemin sultanı III. Selim'i oldukça kızdırmıştır. Bunun üzerine Sarı Abdullah Paşa ve mesul olduğu bölgede küçük çapta halk isyanının çıkmasına neden olan Hayreddin Râgıb Paşa ve Filibe'de sürgünde bulunan amcası Mikdad Ahmed Paşa 1792'de idam edilmiştir. Caniklizâdelerin tüm emlak ve eşyaları da müsadere edilmiştir (Abdizade

Hüseyin Hüsameddin Efendi, 2007: 75-78; Ahmed Cevdet Paşa, 1972: 1370; Karagöz, 2003: 153; Mert, 1993: 152; Serbestoğlu, 2017: 73-74).

Bu idamlardan sonra Canikli Hacı Ali Paşa'nın hanedanından hayatta kalan tek oğlu Battal Hüseyin Paşa, oğlu Tayyar Mahmud Paşa ile beraber dokuz yıl Rusların elinde esaret hayatı yaşamıştır. Hatta esir olarak kaldığı şehir, Battalpaşinsk diye anılmıştır. Daha sonra Battal Hüseyin Paşa, 1799'un Mart'ında Rus Çarı I. Pavel'in devreye girmesiyle affedilmiş ve vezaretle Trabzon valisi olarak tayin edilmiştir. Tayyar Mahmud Paşa'ya da Canik ve Amasya sancak beyliği verilmiştir. Bir süre sonra Trabzon valiliğini oğluna terk ederek Canik sancağı yanı sıra Erzurum valiliğine atanan Battal Hüseyin Paşa, 1801'in Mart ayında vefat etmiştir. Tayyar Mahmud Paşa, merkezî hükümetle bir iyi bir kötü geçirdiği gönlerinden sonra IV. Mustafa'nın yerine II. Mahmud'un tahta çıkışıyla kaderi değişmiş ve nihayetinde o da idam edilmiştir. Tayyar Mahmud Paşa'nın da idamıyla birlikte, Orta Karadeniz ve Kuzey-Doğu Anadolu dolaylarında, 18. asrın ortalarından itibaren kesintilerle de olsa süregelen Caniklizâdelerin hâkimiyeti sona ermiştir (Mert 1993:152).

1. Hayreddin Râgıb Paşa'nın Hayatına Dair

Osmanlıda şehir ve kasabalarda devlet ile halk arasındaki ilişkileri düzenleyen âyan ailelerinden Caniklizâdelerden yani Canikli Hacı Ali Paşa ailesinden olan Hayreddin Râgıb Paşa, Canikli Hacı Ali Paşa'nın torunu ve onun Erzurum, Halep ve Şam beylerbeyliği yapan oğlu Battal Hüseyin Paşa'nın (ö. 1801) oğludur (Abdizade Hüseyin Hüsameddin Efendi, 2007: 65). Annesinin adı Fatma'dır. Tayyar Mahmud Paşa (ö. 1808) ve Seyyid Ali Bey (ö. 1796) adında kardeşleri bulunmaktadır (Şahin, 2003:70).

Kaynaklarda kendisi hakkında sınırlı bilgiye ulaşılan Hayreddin Râgıb Paşa'nın çocukluğu ve eğitimine dair çok az bilgiye ulaşılmıştır (Gürbüz, 2020; Mehmed Nâil Tuman, 2001: 262, mad. 1094; Mehmed Süreyyâ, 1996: 663). Ancak şuan hayatta olan ve çeşitli soyadları almış olan aile efradından alınan şifahi bilgilere göre Hayreddin Râgıb Paşa, taşra ve İstanbul'da okumuş; 17 yaşında ise Osmanlı ordusunun eyalet kuvvetlerinde geri hizmet kıtalarından olan müsellemlik görevine atanmıştır.¹ Hakkındaki diğer bilgilerin tamamı, dedesi Hacı Ali Paşa ile babası Battal Hüseyin Paşa'nın nüfuzunu kullanarak Amasya'da yöneticiliğe başlamasının ardından babasının Rusya'ya firarı üzerine, 1790-91'de hazineye altı yüz kese akçe vermesi şartıyla Canik muhassıllığını ve Karahisar-ı Şarkî voyvodalığını yaptığı dönemi ve sonrasında kendisini idama götüren olayları kapsamaktadır. Bu konudaki en ayrıntılı malumatı Ahmed Cevdet Paşa'nın *Tarih-i Cevdet* adlı eserinde bulmak mümkündür. Ahmed Cevdet Paşa'nın verdiği bilgilere göre, Canik ve Karahisar-ı Şarkî bölgesi öteden beri Ali Paşa hanedanının baskısı altında kalmış ve bu hanedan bölge halkını adeta kendilerinin esiri olarak görmüştür. Yine Ahmed Cevdet Paşa'nın naklettiği bilgilere göre, Hayreddin Paşa'nın askeri kuvveti o bölge halkını hükmü altında tutmaya yetmemiş; ahali birlik olup Hayreddin Paşa üzerine taarruza geçmiş, o da kendisini korumak için kontrolsüz güç kullanınca her iki taraftan birçok kişinin ölümüne neden olmuştur. Bu üzücü haber İstanbul'a ulaşır ulaşmaz, merkezî hükümet, Hayreddin Paşa'yı ahali elinden kurtarmak ve hükümet görevinde tutmak için Sinop muhafızı Süleyman Feyzi Paşa'yı görevlendirmiştir. Ahali bunu duyunca sözü geçenlerden birkaç kişiyi İstanbul'a göndererek bu olayın hakikatini ve Hayreddin Paşa'nın bölgedeki zulüm ve baskısının ayrıntılarını, "Bu Canikizâde hanedanından Osmanlı Devleti'ne hayır gelmez. Osmanlı Devleti'nin en sıradan bir kulu dahi Canik tarafına görevlendirilirse halk ona itaat edip onu kayıtsız tanıyacak ve miri malını tam olarak ödeyecekler. Ayrıca

¹ Bu bilgiler, aile efradından olup Facebook platformunda "Hacı Ali Paşa" sayfasının editörlüğünü yapan Şaban Yılmaz'dan alınmıştır. Ayrıca Soyadı Kanunu'yla birlikte Yılmaz soyadı dışında bu hanedanın aldığı soyadlar, Canik, Canikli, Hacıoğlu, Balkan ve Efe gibi soyadlarının olduğu bilinmektedir.

Hayreddin Paşa'nın taahhüt ettiği 600 kese yi de gönül hoşluğuyla verecekler. Lâkin bu hanedandan kimseyi istemezler" şeklinde Bab-ı Âli'ye iletmışlerdir (Ahmed Cevdet Paşa 1972:1370).

Bâb-ı Âli tarafından kendisine verilen görevleri layıkıyla sürdürememesi, halkın üzerinde arzu edilen otoriteyi kuramaması, babasının ihmali yüzünden Anapa'nın Rusların eline geçmesi ve en nihayetinde halk arasında ortaya çıkan bir galeyana neticesinde hakkında yapılan şikâyetlerle Sultan III. Selim'i oldukça kızdırması Hayreddin Râgıb Paşa'nın sonunu getirmiştir. Nihayetinde Sultan III. Selim'in emriyle yapılan tahkikat sonrasında 1206/1792'de Hayreddin Râgıb Paşa'ya isnat edilen suçlar sabit bulunmuş ve kendisi Samsun'da; Filibe'de sürgünde bulunan amcası Mikdat Ahmed Paşa ise Dimetoka'da idam ile cezalandırılmıştır (Abdizade Hüseyin Hüsameddin Efendi, 2007: 75-78; Ahmed Cevdet Paşa, 1972: 1370; Karagöz, 2003: 153; Mert, 1993: 152; Serbestoğlu, 2017: 73-74).

Hayreddin Râgıb Paşa'yı idama götüren her ne sebep olursa olsun kendisinin haksız yere idam edileceğini, muhtemelen tutsak olduğu bir hengamda kaleme aldığı ve tamamlayamadığı bir manzumeye dile getirmiştir. Nâkıs gazel formunda olan söz konusu manzumede kendini idama götürenlerin cahil kişiler olduğunu, biriktirdiği malı ve mülkü kendisini idama sürükleyen karar vericilere harcadığını bu beyitlerle ifade etmiştir:

Felek cüd [u] şehâyi câhile in'âm için şaklar
Siler şemşir-i gâdrı kâmilî i'dâm için şaklar

Açılmaz bend-i vuşlat himmet-i dendân u nâhunla
O 'ağd-ı mübre mi maḥbûblar ikdâm için şaklar

Hezârân renc-ile mâl-ı firâvân cem' ider aḥmaḳ
Zer-i meskûkî cümle kısmet-i kıssâm için şaklar (Gazel 5/1-3)

Hayreddin Râgıb Paşa ile amcası Mikdat Ahmed Paşa'nın idamlarıyla birlikte Canikli Hacı Ali Paşa hanedanının Osmanlı idaresindeki tek temsilcisi, daha sonra kendisine vezir rütbesi verilecek olan ve ağabeyi Hayreddin Râgıb Paşa gibi şair vasfı olan Tayyar Mahmud Paşa olmuştur. Ancak yukarıda da ifade ettiğimiz gibi IV. Mustafa'nın yerine II. Mahmud'un tahta çıkışıyla Tayyar Mahmud Paşa'nın vefatı da ağabeyi gibi idamla gerçekleşmiştir (Mert 1993: 152). Hayreddin Râgıb Paşa'nın kabri Samsun'un Çarşamba ilçesinde Rıdvan Paşa Camii haziresindedir. Mezarı, cami merdiveninin batısında, hazire ortalarında yer almaktadır (Tosun, 2023: 407). Aruzun *fâ'ilâtün fâ'ilâlün fâ'ilâtün fâ'ilün* kalıbıyla kaleme alınmış bir tarih kıtasını içeren mezar kitabesi şu şekildedir:

"Hüve'l-hayyü'l-bâkî

Âsaf-ı sâf-şeref Battâl Gâzî menkîbet
Ol vezîr-i dilpezîrin sulb-i tâhir-tıyneti

Ya'ni Hayreddîn Bey hakkâ Hüseyiniyyü'l-neseb
Didi yâ ceddî şehîd oldığı demde da'veti

Âh-ı hasretle dimiş cânân-ı cânım nevcivân
Murg-ı cânıñ ola gülzâr-ı cinânıñ zîneti

Cevherîn târîh-i fevti bir duâ aḥbâbdan
"Eyle Hayreddîn Bey'e yâ Rabb mesken cenneti" [1207-1=1206]²

² Hayreddin Râgıb Paşa'nın vefatına düşürülen bu tarihte cevher veya cevherî adı da verilen ve sadece noktalı harflerin hesaplandığı mu'cem tarihin yanı sıra ta'miyeli tarih kullanılmıştır. Mısradaki noktasız harflerin yekûnu

Kapucular Kethüdâsı pâyesiyle Cânîk
Muhassılı olup maktûlen şerbet-i şehâdeti
Nûş iden merhûm e's-Seyyid Hayreddîn
Bey'in rûhiyçün el-fâtiha
Sene 1215"(Gün, 2008: 121-22).

Görsel: Hayreddin Râgıb Paşa'nın Samsun'un Çarşamba ilçesinde Rıdvan Paşa Camii hazîresinde bulunan kabri ve mezar kitabesi (Yılmaz 2022).

2. Hayreddin Râgıb Paşa'nın Şiirleri

2.1. Şiirlerin Bulunduğu Yazma Eser Üzerine Notlar

Hayreddin Râgıb Paşa'nın şairliğinden ve şiirlerinin varlığından ilk defa Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet* adlı eserinde bahsetmiştir. Ahmet Cevdet Paşa'nın bu yönde verdiği bilgileri daha sonra Mehmet Süreyya Sicill-i Osmânî'de; Mehmet Nâil Tuman da *Tuhfe-i Nâilî*'de aynen nakletmiştir (Ahmed Cevdet Paşa, 1972: 1370; Mehmed Nâil Tuman, 2001:262, mad. 1094; Mehmed Süreyyâ, 1996: 663).

Ahmet Cevdet Paşa, Hayreddin Râgıb Paşa'nın, Râgıb mahlasıyla yazdığı manzumeleri kardeşi Tayyar Mahmud Paşa tarafından divan hâline getirildiğini nakletse de söz konusu divanın yeri günümüze kadar tespit edilememiştir. Ağabeyi gibi kendisinin de şair olduğunu bildiğimiz Tayyar Mahmud Paşa'nın (Poyraz, 2014) tertip etmiş olduğu Râgıb Divanı'nın kütüphane kataloglarında bulunmaması, divanın ya başka bir isimle kayda geçtiğini ya da bir şahsın

---

1207 olup bir önceki mısradaki "târîh-i fevti bir" ifadesinden hareketle 1207'den 1'in çıkarılmasına ta'miye edilmiştir. Dolayısıyla bu işlem yapıldığında Hayreddin Râgıb Paşa'nın vefat tarihi olan 1206'ya ulaşılmaktadır (bk. Karabey, 2015: 126, 202; Yakıt, 2017: 447, 436).

himayesinde olduğunu akıllara getirmektedir. Tarafımızca yapılan katalog taramalarında Râgıb'ın divanına ulaşılamasa da İngiltere Milli Kütüphanesi'nde (British Library) Or. 7083 numarasıyla kayıtlı olan ve içerisinde bir kısım şairin manzum eserlerinin bulunduğu el yazmasında Canikli Hayreddin Râgıb Paşa adına kayıtlı bir kısım manzumeler tespit edilmiştir. Bu bağlamda bu çalışmanın ana gayesi, başta Hayreddin Râgıb Paşa'nın biyografisini oluşturmak üzere tespit edilen söz konusu manzumelerin tanıtılması, incelenmesi ve çeviri yazılı olarak verilmesi olmuştur.

Yukarıda da ifade edildiği gibi Hayreddin Râgıb Paşa'nın bu çalışmaya konu olan şiirleri, İngiltere Milli Kütüphanesi'nde (British Library) Or. 7083 numarasıyla kayıtlı olan ve içerisinde Hayreddin Râgıb Paşa'nın şiirlerinin dışında üç farklı şairin müstakil eserlerinin bulunduğu el yazmasında bulunmaktadır. "Gazeliyât-ı Hayreddin Râgıb Paşa Canikî" başlığıyla verilen manzumeler, sekiz gazel ve bir müfreden oluşmaktadır. Yazma eserde Atıf Mustafa Efendi'nin *Divan'ı* (1b-20a) ve Hâzık Seyyid Mehmed Efendi'nin *Divan'ı* (21b-34b) ile Enderunlu Fâzıl'ın *Hûbân-nâme'si* (37b-63a) yer almaktadır. Hayreddin Râgıb Paşa'nın manzumeleri ise yazmanın 35b-36b varakları arasında yani Hâzık Seyyid Mehmed Efendi'nin *Divan'ı* ile Enderunlu Fâzıl'ın *Hûbân-nâme'si* arasında bulunmaktadır. Atıf Mustafa Efendi'nin *Divan'ı* ve Hâzık Seyyid Mehmed Efendi'nin *Divan'ı* nesih hattıyla yazılmışken Hayreddin Râgıb Paşa'nın manzumeleri ile Enderunlu Fâzıl'ın *Huban-nâme'si* nestalik hattıyla kaleme alınmıştır. 1210/1795 istinsah tarihine sahip olan Enderunlu Fâzıl'ın *Hûbân-nâme'si* ile aynı hatla yazılması, Hayreddin Râgıb Paşa'nın manzumelerinin de 1210/1795'te yani Hayreddin Râgıb Paşa'nın idamından sadece birkaç yıl sonra bu yazmaya dâhil edildiğini göstermektedir.

Bahse konu yazmada tespit edilen sekiz gazel ve bir müfredin dışında Tayyar Mahmud Paşa'nın kendi divanında kardeşi Hayreddin Râgıb Paşa'nın bir gazeline yaptığı tahmiste yer alan gazel de eklendiğinde Hayreddin Râgıb Paşa'nın bu makale kapsamında tespit edilen manzume sayısı 10'a çıkmaktadır.

2.2. Şiirlerinin Özellikleri

2.2.1. Vezin

Manzumelerinde Râgıb'ın kullandığı vezinler ile bu vezinlerin kullanım sıklığı bir tablo ışığında incelendiğinde, şairin manzumelerinin yarısından fazlasını hezec bahrini kullanarak yazdığı görülmektedir. Eldeki sınırlı sayıda manzumeden elde edilen bu veriler tabiidir ki onun farklı aruz bahirlerine olan vukufiyetini tam anlamıyla gösteremeyebilir. Bu anlamda Râgıb'ın kayıp divanı bulunduğu takdirde onun farklı aruz bahirlerine olan vukufiyeti hakkında daha net bilgiler elde edilecektir. Bahse konu manzumelerde Râgıb'ın kullandığı vezinler ve bu vezinlere dair veriler şöyledir:

Manzume Numarası	Aruz Bahri	Aruz Kalıbı	Şiirlere Oranı (%)
G.1; G.2; G.4; G.5; G.7	Hezec	mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün/mefâ'îlün	50
G.8; G.9	Hezec	mef'ülü/mefâ'îlü/mefâ'îlü/fe'ülün	20
Müfred; G.3; G.6	Muzârî	mef'ülü/fâ'ilätü/mefâ'îlü/fâ'ilün	30

Tablodan da anlaşıldığı üzere Râgıb, manzumelerinde sadece üç farklı aruz kalıbı kullanmıştır. Söz konusu bu aruz kalıpları aynı zamanda klasik edebiyat şiirimizde en fazla

kullanılan kalıplar arasında gösterilir (İsen, 1997: 443-452). Bahse konu aruz kalıplarının icrasına bakıldığında ise Râgıb'ın manzumelerinde önemli aruz kusurları olarak bilinen zihaf, sekt, vasl-ı ayn gibi önemli aruz kusurları bulunmamaktadır. Ancak "Kısa okunması icap eden bir hecenin aruz gereği uzun okunması" anlamına gelen ve bir aruz kusuru olarak görülmemeyen imaleyi (İpekten, 1999: 143-48) ise manzumelerinin hemen her beytinde kullandığını söylemek mümkündür:

Zemâne hūbinuñ teklif-i ibrāmı ne müşkildür
O kâfir beççe devr itmiş rakîbi dîn ü imândan (G. 1/6)

Gelürse zūll ü kılet mü'mine sūy-ı Hudâ'dandur
Senüñ ammâ ki zâhid şıkletüñ hep bu riyâdandur (G. 2/1)

Râgıb'ın atıf vavı ile izafet kesrelerinde uyguladığı imaleler ise (tavr u G. 3/2; 'ış u G. 4/1; dâniş ü G. 4/2; sūy-ı G. 2/1; Ruḥ-ı G. 4/1; himmet-i, 'aḳd-ı G. 5/2; dâne-i, ehl-i G. 7/4) bilindiği üzere büyük bir aruz kusuru olarak görülmemektedir (Saraç, 2011: 211).

Râgıb'ın şiirlerinde son hecesi ünsüzle biten bir kelimeyi vezne uyması için ünlü ile başlayan kelimeye bağlayarak birlikte okunmasıyla meydana getirilen vasl (ulama) uygulamasını da görmek mümkündür. Yine bilindiği üzere vasl, vezin uygulamasında bir başarısızlık ya da bir kusur olarak görülmeyp aksine şiirdeki ahengi sağlayan unsurlardan biri olarak telakki edilir (İpekten, 1999: 140-42; Saraç, 2011: 208).

Dün kūy-ı ḫarâbâta varup oldı gönül şād
Meşhūr kişi düşdigi yirden olur _âbād (G. 8/1)

Şahbâ ile âherleyüb _evrâḳ-ı derünü
Levh-ı dili şüyende-i çirk-âb-ı riyâyız (G. 9/3)

Terkîbimiz _olmakla mekârimle mürekkeb
Ma'cûn-ı zeriz 'illet-i iflâsa devâyız (G. 9/5)

2.2.2. Dil ve Üslup

Hayreddin Râgıb Paşa'nın eldeki şiirleri incelendiğinde klasik Türk şiiri geleneğine ve yaşadığı 18. asra göre oldukça sade, açık ve anlaşılır bir dil kullandığı söylenebilir. Manzumelerinde klasik edebiyatta sıklıkla icra edilen girift teşbihleri, yaygın olarak kullanılan metaforları ve karmaşık hayalleri kullanmayan şair, hemen tüm şiirlerinde meramı anlatan, dönemin ve kendisinin içinde bulunduğu duruma açıklık getirmeye çalışan bir dil kullanmıştır. Bu izah dilini kullanırken Arapça ve Farsça kelime ve terkipleri; anlaşılmayan ifadeleri kullanmaktan imtina ettiği görülür. Bunu manzumelerinde kullandığı redife dair kelime ve eklerden de anlamak mümkündür (Kullandığı redifler: -dan G.1; -dandur G.2; -sına G.3; -im olsa G.4; için şaklar G. 5; -yız G.6; olmak G.7; -yız G.9). Redifleri Türkçe kullanmada gösterdiği tasarrufu diğer kelimelerde de sergileyen Hayreddin Râgıb Paşa, Arapça ve Farsça kelime ve terkipleri Türkçeye nazaran çok daha sınırlı kullanmıştır. Bu kelime kadrosuyla şiirlerini kaleme alırken manzumelerinin hemen genelinde bazen kendisiyle bazen de muhatabıyla hasb-i hâl ediyormuşçasına günlük konuşma dilini kullanmış ve bu yönüyle içten ve samimi bir tutum sergilemiştir:

Begim senden degildir bu ezâlar hep felekdendir
Neşâḫ-âverlik itmez baña Zühre kevkebim olsa (G. 4/4)

Müftî efendiden şakın umma nân-ı ḫuşk
Göz dikmiş o da köylülerin maştabâsına (G. 3/5)

Şiirlerinde bu şekilde sade bir dil kullanan Hayreddin Râgıb Paşa, üslup olarak ise bir önceki asrın en önemli şiir üslubu olan ve Nâbî ekolü veya hikemî şiir tarzı olarak bilinen şiir anlayışının iyi bir takipçisi görünümünü vermiş ve manzumelerinde bu üslubun hemen tüm özelliklerini sergilemiştir. Bilindiği üzere 18. yüzyılın başlarına vefat etmiş olan Nâbî (ö. 1712), bu şiir üslubuyla Türk şiirini fikir ve hikmet mecrasına yöneltmeye çalışmış; akıl, hakikat ve tefekkür vadisinde kendi ismiyle anılacak bir oluşumun öncüsü olmuştur. Bu şiir anlayışının oluşumunda bu yüzyılda Osmanlı devletinin gerilemesi ve çökmeye doğru yol almasının yanı sıra halkın sosyo-kültürel yapısının bozulmaya yüz tutmasının da önemli bir yeri olduğu muhakkaktır. Hâl böyle olunca düşünmeye ve düşündürmeye önem veren bir üslup özelliğini taşıyan hikemî şiir anlayışı, 18. asrın huzursuzluğu ve güvensizliğine karşı halkı uyarma, onlara deyim, atasözü ve deyişlerle öğüt verme imkânı sunmuştur (Yorulmaz, 1996: 12-13). İşte Hayreddin Râgıb Paşa da manzumelerinde bilge kişiliğini sergileyerek sosyal olayları ve dönemin yozlaşmış birtakım müesseselerini, dini anlayış çerçevesinde değerlendirmiş; hoşnut olmadığı durumlardan ise şikâyet kabilinden ifadelerle okuyucuyu bu yönde uyarma ihtiyacı hissetmiştir. Örneğin okuyucuya dünyaya ve makamlarına bağlanmaması gerektiğinin yanı sıra gönül ehline de İstanbul dilberlerinden uzak durması gerektiğini şu beyitlerle dile getirmiştir:

Eger ‘arîf iseñ terk it hevâ-yı mañşib-ı câhı
Seni ber-kâse mey efzûn ider fağfûr u hâkândan

Sitanbul dilberine mübtelâ olmak nedâmetdir
Şeb-i vuşlat nezâketle döner mişâk-ı peymândan (G. 1/3-4)

Hikemî şiir üslubunun en önemli özelliklerinden biri olan ve okuyucuya verilmek istenen mesajların hafızalarda daha kolay yer edindiğine inanılan deyim, atasözü ve deyişlerden de faydalanan Hayreddin Râgıb Paşa, bu kalıplaşmış ifadeleri sanatkâr edasıyla şiirlerine yerleştirmiştir. Öyle ki şairin manzumelerinde kullandığı deyim ve atasözleri incelendiğinde beyitlere dâhil ettiği deyimleri bilinen kalıp ifadeleriyle zikrederken atasözlerini ise daha çok mana itibarıyla nakledip kalıp ifadelerde değişiklik yaptığı görülmektedir. Buna göre Hayreddin Râgıb Paşa'nın manzumelerinde kullandığı deyim ve atasözlerinden bir kaçını şu şekilde vermek mümkündür:

Deyimler:

“tövbeler olsun! (tövbesi!): Bir kimsenin herhangi bir işten çok pişman olarak tekrarlamama kararı aldığını anlatan bir söz.” (TDK 2023).

Bilmezlik ile perçemine müşg-bü dîdem
İtdüm rücû' tövbeler olsun hağâsına (G. 3/3)

“göz dikmek: Bir şeyi ele geçirme isteğine kapılmak.” (TDK 2023).

Müftî efendiden şağın umma nân-ı huşk
Göz dikmiş o da köylülerin maştabâsına (G. 3/5)

“naz(ını) çekmek: Her istediğini yerine getirmek.” (TDK 2023).

Nâzı çekilmez oldı emân sîm-berlerüñ
Şeb ağır oldu dağı küşâd-ı kemerdeyiz (G. 6/3)

Atasözleri:

“Er düştüğü yerden kalkar: İnsan hayatta hem iyi hem kötü olaylarla karşı karşıya kalabilir. İyi özelliklere sahip kimse kötü olay karşısında ayağa kalkmayı bilmeli ve hayatına devam edebilmelidir.” (Aksu, Akalın, Toparlı, 2022: 240).

Dün kūy-ı ḥarābāta varup oldı gönül şād
Meşhūr kişi düşdiği yirden olur ābād (G. 8/1)

“Kısmet ise gelir Hint’ten Yemen’den, kısmet değilse ne gelir elden: Tanrı bir şeyi size kısmet etmişse, Hint’ten, Yemen’den gelir, sizi bulur. Kısmet etmemişse ne yaparsanız onu elde edemezsiniz.” (Aksoy, 1988: 361).

Olur vāşıl naşībūñ sen iḥer yersen elem çekme
Gelür ḳahve Yemen’den seyf-i ḳātī’ şehr-i Kirmān’dan (G. 1/2)

“Kanaat gibi devlet olmaz: Gereksemeleri için çok şey istemeyen, azı yeter bulan ve elindekiyle yetinmesini bilen kişi yokluk nedir bilmez.” (Aksoy, 1988: 342).

Ḳanā’at eylemezseñ dāne-i Ḥālīḳa ey sâ’il
Düşer mi böyle ehl-i devletūñ düşına bār olmak (G. 7/4)

2.2.3. Muhteva

Hayreddin Râğıb Paşa’nın manzumeleri muhteva bakımından değerlendirildiğinde yaşadığı devir olan 18. asrın şiir temayüllerinden çok da ayrılmadığı görülür. Yukarıda da ifade edildiği gibi Hayreddin Râğıb Paşa, tıpkı hikmetli şiir söyleme tarzının Türk edebiyatındaki en önemli ve en kudretli temsilcisi konumunda olan Urfalı Nâbî gibi yaşadığı dönemdeki olumsuz durumlara kayıtsız kalmamış; hoşnut olmadığı siyasi ve toplumsal bazı durumlardan şikâyetini dile getirmiş ve buna dair nasihatlerini manzumelerle dile getirmiştir. Hayreddin Râğıb Paşa şiirlerinde insanların dünyaya bağlanmaması gerektiği başta olmak üzere, iltimas ve rüşvet gibi toplumu ve devleti çöküşe sürükleyen durumları; sosyal toplumda âlim ve ediplerin hak ettiği değeri görmeyişlerini; insanların makama ve kadına olan düşkünlüğünü işlemiş ve buna yönelik telkinlerini okuyucuya sunmuştur.

Alçak dünyanın geçiciliğine dair yaptığı telkinlerde şair, insanın dünya nimetlerine aldanmaması ve dünyanın verdiği zahmet ve sıkıntılara karşılık barındırdığı nimetlere kanmaması gerektiğini vurgulamıştır:

Memnūn olma çerḥ-ı denīnūñ ‘aḫāsına
Zīrā ki derd ü mihneti degmez şafāsına (G. 3/1)

Şiirlerinde yaşadığı dönemin en onulmaz yaralarından biri olan hukuksuzluk, iltimas ve rüşvete de dikkatleri çeken Hayreddin Râğıb Paşa, hukukun rüşvet olmadan yürümediğini esefle dile getirmiş ve bu yöndeki şikâyetini okuyucuya sunmuştur:

Şatılmaz kāle-i ḥaḳ neylesün ḳāḏī-i bīḳāre
Çerāğāh-ı ḳazādan ḥāşılātı irtişadandır (G. 2/3)

Şiirlerinin devamında insanların üst makamdaki kişilerden daima bir şeyler talep ettiğine ve bu makamdaki kişilere minnet ettiğine değinen şair, kendisinin zor duruma düşmesine rağmen asla kimseden bir şeyler talep etmediğini, bırakın aşağı ve bayağı kimselerden, mertebesi yüksek olanlardan dahi dünyevi bir şey talep etmediğini ifade etmiştir:

Esāfilden ümīd-i luḫf itmek bī-ḥayālīkdır
E’ālīden daḫi itmem temennī maḫḻabım olsa (G. 4/3)

Yaşadığı dönemin insanlarında makama ve mevkiye karşı zaaflarının bulunduğu da değinen şair, insanı yücelten şeyin makam ve mevkinin değil ilim ve sanatın olduğunu vurgulayarak ilim ve sanata karşı olan hassasiyetini de göstermiştir.

Sa'adet **Râgıbâ** 'ilm ü hünerdür iftihâr itmem
Cihân zir-i nigînim edhem-i çarh merkebim olsa (G. 4/5)

Şiirlerinden oldukça kaderci, teslimiyetçi bir inanca sahip olduğu anlaşılan Hayreddin Râgıb Paşa'nın bu minvalde kaleme aldığı manzumelerin aksine, bu inanışın tam tersi bir tutum sergilediği ve vaizler ile zahitlere çattığı ve rind-meşrep bir görüntü çizdiği beyitler de kaleme almıştır. Bu yönüyle şairin hayata bakışında bir kararsızlık/tutarsızlık yaşadığını söylemek mümkündür:

Olur vâşıl naşibüñ sen içer yersen elem çekme
Gelür çahve Yemen'den seyfi-kâtî' şehri-i Kirmân'dan (G. 1/2)

Bugün kürsîde vâ'iz ni'met-i cennâti vaşfetmiş
Şikem-perverlerüñ ekser kelâmı nân u mâ'dandır (G. 2/2)

Her lahza her nefesde 'ömr itmede güzâr
Zâhir muķim-i hâl-i haķikât seferdeyiz

Vâ'iz çıkup da kürsiye itme muğalaça
Biz Râgıb ile bahs-i kazâ vü kaderdeyiz (G. 6/6-7)

Manzumeleri arasında beşeri aşka dair hiçbir manzume bulunmayan şairin bu anlamda tamamen hikemî tarzda bir şiir çizgisini takip ettiği söylenebilir. Hatta okuyucuya nasihatlerini sunduğu birden fazla beyitte dilberlerin yüzünden âşıkların her daim ağlayıp sızladıkları ve özellikle de İstanbul dilberine gönül vermenin büyük pişmanlık getirdiğini; zira bu dilberlerde ahde vefanın bulunmadığını vurgulamıştır:

Ne câ'izdür efendi dilberân ağıyâra yâr olmak
Neden şâyestedür 'âşıklara giryân u zâr olmak (G. 7/1)

Sitanbul dilberine mübtelâ olmaķ nedâmetdir
Şeb-i vuşlat nezâketle döner mîşâk-ı peymândan

Zemâne hûbınuñ teklîf-i ibrâmı ne müşkildür
O kâfir beççe devr itmiş rakîbi dîn ü imândan (G. 1/4, 5)

Manzumelerinde kendi şiirini ve şairliğini öven beyitler de kaleme alan Hayreddin Râgıb Paşa, yazdığı bu tarz şiirleri görüp pek çok şairin kendisini örnek aldığını belirtmiştir. Gazel yazmadaki muradını ise "âkrân içinde nâmdâr olmak" şeklinde özetleyen şair, söz konusu bu beyitlerde şiirlerine "nev-gazel" vasfını vermiştir.

Yazar memdüh gazeller kilki-i **Râgıb** feyz-i tab'ından
Murâdı gâlibâ akrân içinde nâmdâr olmak (G. 7/5)

Râgıb ne 'aceb tab'ına mu'ciz-dile 'âlem
Bu nev-gazelüñ eyledi çok şâ'iri irşâd (G. 8/6)

Sonuç

Bu çalışmada, 18. asırda idam edilmiş bir Osmanlı paşası olan ve kaynaklarda Râgıb mahlasıyla şiirlerinin olduğu dile getirilen Caniklizâde Hayreddin Râgıb Paşa'nın hayatı ve kayıp olduğu bilinen şiirleri üzerinde durulmuştur. Çalışmanın neticesinde Hayreddin Râgıb Paşa'nın hayatı ve tespit edilen şiirlerine dair şu tespitlere varılmıştır:

1. Hayreddin Râgıb Paşa, Canikli Hacı Ali Paşa'nın hanedanından Battal Hüseyin Paşa'nın oğlu olup 18. asırda Canik sancağı yönetiminin Osmanlı merkezî idaresiyle ters düşmesi, Bâb-ı Âli tarafından kendisine verilen görevleri layıkıyla sürdürememesi, halkın üzerinde arzu edilen otoriteyi kuramaması, babasının ihmali yüzünden Anapa'nın Ruslar'ın eline geçmesi ve en nihayetinde halk arasında kendisine karşı bir isyanın çıkması neticesinde Sultan III. Selim'in hışmına uğramış ve sultanın emriyle hakkında yapılan tahkikat sonrasında 1206/1792'de Samsun'da idamla cezalandırılmış bir yöneticidir.
2. Kaynaklarda Hayreddin Râgıb Paşa'nın Râgıb mahlasıyla yazdığı manzumelerin yine kendisi gibi şairlik özelliği bulunan kardeşi Tayyar Mahmud Paşa tarafından divan hâline getirildiği zikredilse de söz konusu divanın yeri günümüze kadar tespit edilememiştir. Dolayısıyla tarafımızca tespit edilen bu manzumeler, Râgıb'ın şairlik yönünü ortaya koyması adına son derece kıymetli olmuştur.
3. Hayreddin Râgıb Paşa'nın bu çalışmaya konu olan şiirleri, İngiltere Milli Kütüphanesi'nde (British Library) Or. 7083 numarasıyla kayıtlı olan ve içerisinde Hayreddin Râgıb Paşa'nın şiirlerinin dışında üç farklı şairin müstakil eserlerinin bulunduğu el yazmasında bulunmaktadır. "Gazeliyât-ı Hayreddin Râgıb Paşa Canikî" başlığıyla verilen manzumeler, sekiz gazel, bir müfreden oluşmaktadır. Söz konusu yazma eserde Atıf Mustafa Efendi'nin *Divan'ı* (1b-20a) ve Hâzık Seyyid Mehmed Efendi'nin *Divan'ı* (21b-34b) ile Enderunlu Fâzıl'ın *Hûbân-nâme'si* (37b-63a) yer almaktadır. Hayreddin Râgıb Paşa'nın manzumeleri ise yazmanın 35b-36b varakları arasında yani Hâzık Seyyid Mehmed Efendi'nin *Divan'ı* ile Enderunlu Fâzıl'ın *Hûbân-nâme'si* arasında bulunmaktadır.
4. Tarafımızca tespit edilen sekiz gazel, bir adet müfrede Tayyar Mahmud Paşa'nın kendi divanında kardeşi Hayreddin Râgıb Paşa'nın bir gazeline yaptığı tahmiste yer alan bir gazeli de eklenince Hayreddin Râgıb Paşa'nın tespit edilen manzume sayısı 10'a çıkmıştır.
5. Şiirlerinde son derece sade bir dil kullanan Hayreddin Râgıb Paşa, üslup olarak ise yaşadığı dönemin en önemli şiir üslubu olan ve Nâbî ekolu veya hikemî şiir tarzı olarak bilinen şiir anlayışının iyi bir takipçisi görünümünü vermiş, manzumelerinde bu üslubun hemen tüm özelliklerini sergilemiş ve bu minvalde tanık olduğu 18. asrın huzursuzluğu ve güvensizliğine karşı halkı uyarma, onları iyiye ve ahlaki olana sevk etmeye çalışmıştır. Bunu yaparken öğüt verdiği konulara uygun deyim, atasözü ve deyişleri kullanmıştır.
6. Şiirlerinden yaşadığı sosyal ortamda şahit olduğu olumsuz durumlara kayıtsız kalmadığı anlaşılan Hayreddin Râgıb Paşa, elimizde bulunan hemen her manzumesinde hoşnut olmadığı siyasi ve toplumsal bazı durumlardan şikayetini dile getirmiş, bunlara dair öneri ve nasihatlerini ortaya koymuştur. Buna göre Hayreddin Râgıb Paşa şiirlerinde insanların dünyaya bağlanmaması gerektiği başta olmak üzere, iltimas ve rüşvet gibi toplumu ve devleti yıkılışa sürükleyen durumları; sosyal toplumda âlim ve ediplerin hak ettiği değeri görmeyişleri; insanların makama ve kadına olan düşkünlüğü gibi konulara temas etmiş ve buna yönelik telkinlerini okuyucunun dikkatine sunmuştur.
7. Manzumeleri arasında en dikkat çekici manzume, idamı beklediği bir hengamda yazdığı ve beyitlerini tamamlayamadan idam edildiği anlaşılan "saklar" redifli nâkıs gazel formundaki manzumesidir. Kendisinin haksız yere idam edileceğini, kaleme aldığı bu manzumeyle dile getirmeye çalışan Hayreddin Râgıb Paşa, manzumedeki kendini idama

götürenlerin cahil kişilerin olduğunu, biriktirdiği malı ve mülkü karar vericileri bu idamdan vazgeçirmek için harcadığını ifade ederek mağduriyetini haykırmıştır.

8. Elde bulunan sınırlı sayıdaki manzumeleri değerlendirildiğinde Hayreddin Râgıb Paşa'nın hikemî tarzıyla şiir vadisinde oldukça mahir olduğu söylenmelidir. Manzumelerinde kendi şiirini ve şairliğini öven beyitler yazmış olan Hayreddin Râgıb Paşa'nın gazel yazmadaki muradını "akrân içinde nâmdâr olmak" şeklinde özetlemesi ve kaleme aldığı şiirlere "nev-gazel" vasfını vermesi bu şiir üslubundaki iddiasını göstermesi bakımından da önemlidir.

Manzumelerin Çeviriyazılı Metinleri³

[35b]

Ġazeliyât-ı Ĥayreddîn Râġıb Paşa Canikî

[Gazel 1]

[*mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün*]

Kabûlümdür gelürse cevri-i mihnet süy-i cânândan
Ĥalîl-âsâ ferah-yâb olurum teşrîf-i mihmândan

Olur vâşıl naşîbüñ sen içer yersen elem çekme
Gelür kahve Yemenden seyfi-i kıtî' şehri-i Kirmândan

Eger 'ârif iseñ terk it hevâ-yı manşib-ı câhı
Seni ber-kâse mey efvün ider faġfûr u ĥâkândan

Sitanbul dilberine mübtelâ olmak nedâmetdir
Şeb-i vuşlat nezâketle döner mîşâk-ı peymândan

Ma'ârif-hvân yağmadur şunûf-ı âdemî-zâde
Çalış ekl itmeye ey merd-i 'âķil sen de bir yandan

Zemâne ĥübînuñ teklîf-i ibrâmı ne müşkildür
O kâfir beççe devr itmiş rakîbi dîn ü imândan

'Adâletle zemîne pâ-nihân ol Râġıbâ zîrâ
Olur bir gün alur mür-ı za'if ĥaķķın Süleymândan

³ Metin oluşturulurken öncelikle İngiltere Milli Kütüphanesi'nde (British Library) bulunan ve Or 7083 numarasıyla kayıtlı olan Türkçe el yazmasındaki varak numaraları kullanılmıştır. El yazmasındaki manzumeler, buldukları sıraya göre okunmuş ve buna göre manzumelere sıra numarası verilmiştir. Manzumelerin bulunduğu varak numaraları [35b] şeklinde köşeli parantezde gösterilmiştir. Manzumelerde tespit edilen vezin hataları ile okunamayan veya tereddütte kalınmış kelimeler ise dipnotta verilmiştir. Manzumelerin imlâsı oluşturulurken "Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler" (Ünver, 2008) ve "Klasik Osmanlı Türkçesinde Eklerin Ses Düzeni (16., 17. ve 18. Yüzyıllar)" (Kartallıoġlu, 2011) başlıklı çalışmalar dikkate alınmıştır.

[Gazel 2]

[mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün mefā'ilün]

Gelürse züll ü kılllet mü'mine sūy-ı Hudādandur
Senüñ ammā ki zāhid şıkletüñ hep bu riyādandur

Bugün kürsīde vā'iz ni'met-i cennātı vaşfetmiş
Şikem-perverlerüñ ekşer kelāmı nān u mā'dandur

Şatılmaz kâle-i Hağ neylesün kâdī-i bīçāre
Çerāğāh-ı kazādan hāşılātı irtişādandır

Degüldür kār-ı 'ākil 'arızı keyfe zebün olma
Şağın zanneyleme şahbāyı esbāb-ı şafādandur

Zekāt-ı hüsnī bir büseye va'd aldık dehānından
Duyup hāsīd dimiş ki virme Rāğīb ağniyādandur

[Müfred 1]

[mef'ülü fā'ilātün mefā'ilü fā'ilün]

Bu sa'y-gehde nā'il olan feyz u dānişe
Rāğīb kemāle tālīb olur şöhret istemez

[Gazel 3]

[mef'ülü fā'ilātü mefā'ilü fā'ilün]

Memnün olma çerh-ı denīnün 'atāsına
Zīrā ki derd ü mihneti degmez şafāsına

İnsāf olunsa tevbe nice olmasun şikest
Bağ hüsn ü ān u cünbiş ü tavr u edasına

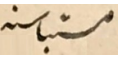
Bilmezlik ile perçemine müşg-bū dīdem
İtdüm rücū' tövbeler olsun hağāsına

Muğlim Çuğur Hamāmına varsa 'aybımdır
Kimdür esīr olmamış kīri belāsına⁴

Müftī efendiden şağın umma nān-ı huşk
Göz dikmiş o da köylülerin maştabāsına⁵

Rāğīb kemāl-i 'ilm iledir merde iftiğār
Memnün olma çerh-ı denīnün 'atāsına

⁴ Mısrada aruz aksamaktadır.

⁵ Metinde şeklinde yazılmıştır.

[36a]

[Gazel 4]

[mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün]

Cihân bezminde 'ış u nûşa bir şîrîn-lebim olsa
Ruĥ-ı tâbânı rûzem zülf-i târîñı şebim olsa

Gerekdür merdümün zâtında olmak dâniş ü 'îrfân
Baña îrâş-ı fazl eyler mi Beyzâvî ebim olsa

Esâfilden ümîd-i luĥ itmek bî-ĥayâlıkdır
E'âlîden daĥi itmeyem temennî maĥlabım olsa

Begim senden degildir bu ezâlar hep felekdendir
Neşâţ-âverlik itmez baña Zühre kevkebim olsa

Seĥâdir 'âlem içre aĥsen-i ĥavr-ı Pesendide
Baña bedter gelür imsâk u ĥisset meşrebim olsa⁶

Sa'adet Râgıbâ 'ilm ü hünerdür iftiĥâr itmeyem
Cihân zîr-i niĥnim edhem-i çarĥ merkebim olsa

[Gazel 5]

[Nâkıs Gazel]

[mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün]

Felek cüd [u] seĥâyı câhile in'âm için şaĥlar
Siler şemşîr-i ĥadrı kâmilî i'dâm için şaĥlar

Açılmaz bend-i vuşlat himmet-i dendân u nâĥunla
O 'aĥd-ı mübremler maĥbûblar içdâm için şaĥlar

Hezârân renc-ile mâl-ı firāvân cem' ider aĥmaĥ
Zer-i meskûkî cümle kısmet-i ĥassâm için şaĥlar

[36b]

[Gazel 6]

[mef'ülü fâ'îlatü mefâ'îlü fâ'îlün]

Fenn-i hünerde sâz gibi perde perdeyiz
Ammâ ki çarb-ı tâziyâne ile zaĥm-ı ĥurdeyiz

Çarĥ-âb-ı baĥr-ı miĥnet olup dehrde
Yem seyri ile sanki riyâz-ı fenderdeyiz

Nâzı çekilmez oldu emân sîm-berlerün
Şeb aĥîr oldu daĥı küşâd-ı kemerdeyiz

⁶ Yazmada ĥisset kelimesinde ç harfinin noktası konmamıştır.

Ḥübānı ‘āşıkāna bu gün kısmet itdiler
Ġayrıñ nigāhı körpeyedür biz püserdeyiz

Ḥaz̄z başdı rūy-ı nigārı çü kopdı [bir] şadā
Dünden berü efendi bu yüzden kederdeyiz

Her lahza her nefesde ‘ömr itmede güzār
Zāhir muķīm-i ḥāl-i ḥaķīkat seferdeyiz

Vā‘ız çıkup da kürsiye itme muġālaṭa
Biz Rāġīb ile baḥs-i każā vü kaderdeyiz

[Gazel 7]

[mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün]

Ne cā‘izdür efendi dilberān aġyāra yār olmak
Neden şāyestedür ‘āşıqlara giryān u zār olmak

Eger sevdā olaydı ma‘rifetde şekl ü endāmuñ
Muķarrer idi şimşād-ı cesīme meyvedār olmak

Kişinüñ kađri zāyi‘ olmaz-[i]se mürgi ehvendür
Ki zīrā pek girāndur züll-ile bī-i‘tibār olmak

Ġanā‘at eylemezseñ dāne-i Ḥālīka ey sāl il
Düşer mi böyle ehl-i devletüñ düşına bār olmak

Yazar memdūḡ ġazeller kilik-i Rāġīb feyz-i ṭab‘ından
Murādı ġālibā aķrān içinde nāmdār olmak

[Gazel 8]

[mef‘ülü mefā‘ilü mefā‘ilü fe‘ülün]

Dün kūy-ı ḥarābāta varup oldı göñül şād
Meşhūr kişi düşdiġi yirden olur ābād

Nāyāb ola zātında anuñ cevher-i idrāk
Bī-fā‘idedür terbiye-i himmet-i üstād

Heştādı güzār eyleyicek sāl-i ḥayātı
Eyler ġalebe ādeme endiše-i irād

Cennetde bir ev yapmaġa çok eyle taşadduķ
Ya‘nī ki virüp şūfiye eyle aña irġād

İtlāf idüp māl-ı peder mandayı soñra
Taḥşil-i ġnāya umar o dāddan imdād

Rāġīb ne ‘aceb ṭab‘ıña mu‘ciz-dile ‘ālem
Bu nev-ġazelüñ eyledi çok şā‘iri irşād

[Gazel 9]⁷

[mef'ülü mefâ'îlü mefâ'îlü fe'ülün]

Derd-i dile cüyende-i dârü-yı şifâyız
Def-i ğama nüşende-i şahbâ-yı şafâyız

Bir lahza tehî olmayız âlâm-ı kederden
Gör hikmeti pür-kîse-i dînâr-ı ğınâyız

Şahbâ ile âherleyüb evrâķ-ı derûnu
Levh-ı dili şüyende-i çirk-âb-ı riyâyız

Ne tâķ-ı felek kıdrimize pây-e-i pestdür
Biz kâbiren 'an-kâbiren 'ırķ-ı vüzerâyız

Terkîbimiz olmaķla mekârimle mürekkeb
Ma'cûn-ı zeriz 'illet-i iflâsa devâyız

Şâyân olamaz bezmimize zümre-i nâdân
Biz Râğıb-ı 'ırfân u muħıbb-i 'ulemâyız

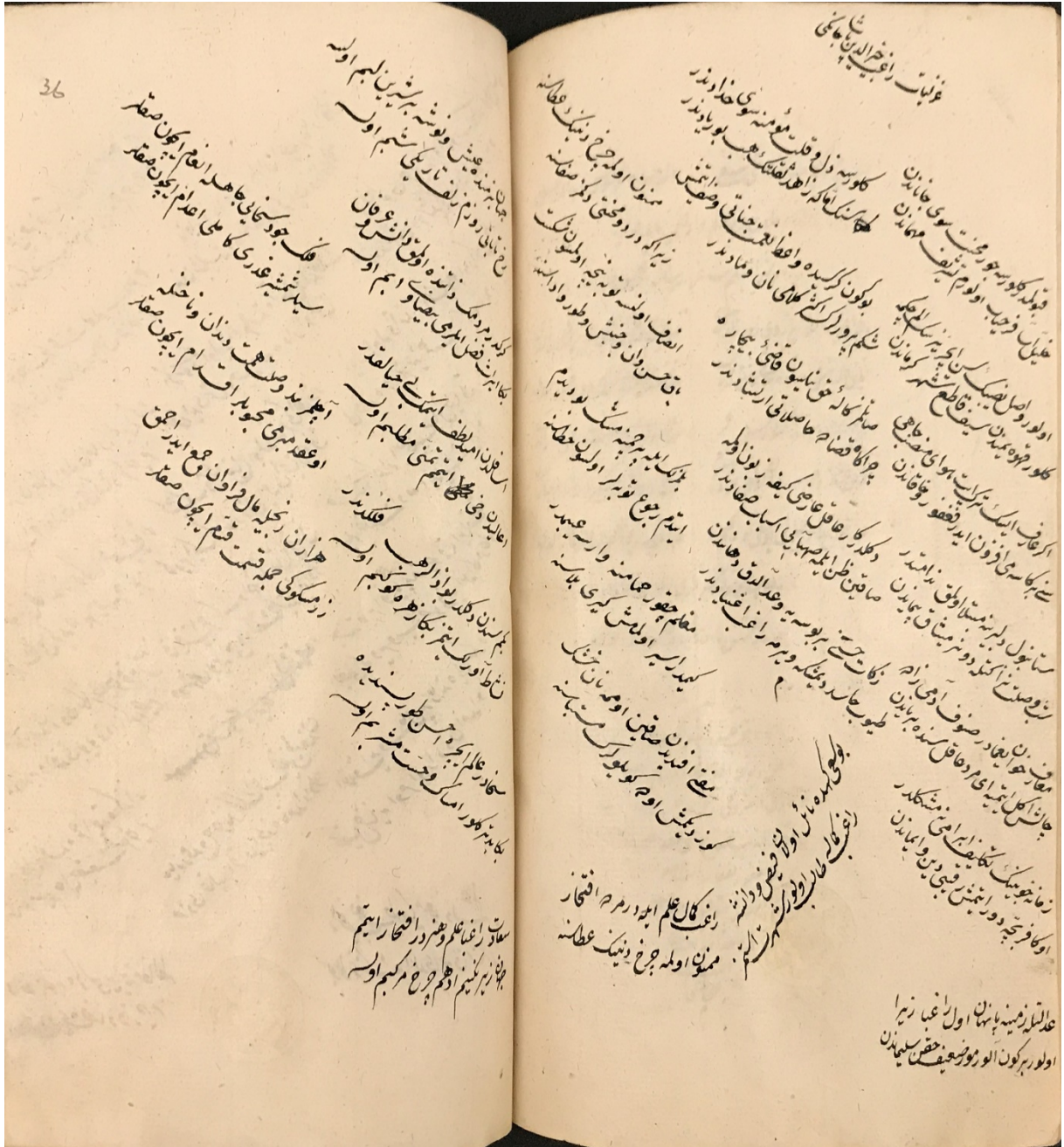
Kaynaklar

- Abdizade Hüseyin Hüsameddin Efendi (2007), *Amasya Tarihi*, C. 4 Zeyl. (haz. Mesut Aydın, Güler Aydın), Amasya: Amasya Belediyesi Kültür Yayınları.
- Ahmed Cevdet Paşa (1972), *Tarih-i Cevdet*, C. 3. İstanbul: Hikmet Neşriyat.
- AKSOY, Ömer Asım (1988), *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1 -Atasözleri Sözlüğü-*, İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- AKSU, Belgin Tezcan, Şükrü Halûk Akalın ve Recep Toparlı (2022), *Türk Atasözleri Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- GÜN, Recep (2008), "Samsun-Çarşamba Rıdvan Paşa Camii Hazîresindeki Mezar Taşları-II (Celî Sülûs Kitabeli Olanlar)", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 26 (26-27), s. 117-74.
- GÜRBÜZ, Mehmet (2020), "Hayreddin, Hayreddin Râgıb Paşa", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, erişim tarihi: 10.12.2022, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/hayreddin-hayreddin-ragib-pasa>
- İPEKTEN, Haluk (1999), *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, İstanbul: Dergah Yayınları.
- İSEN, Mustafa (1997), "Aruzun Anadolu'daki Gelişimi Çizgisi", *Ötelerden Bir Ses, Divan Edebiyatı ve Balkanlarda Türk Edebiyatı Üzerine Makaleler*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- KARABEY, Turgut (2015), *Türk Edebiyatında Tarih Düşürme*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- KARAGÖZ, Rıza (2003), *Canikli Ali Paşa*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- KARTALLIOĞLU, Yavuz (2011), *Klasik Osmanlı Türkçesinde Eklerin Ses Düzeni (16., 17. ve 18. Yüzyıllar)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

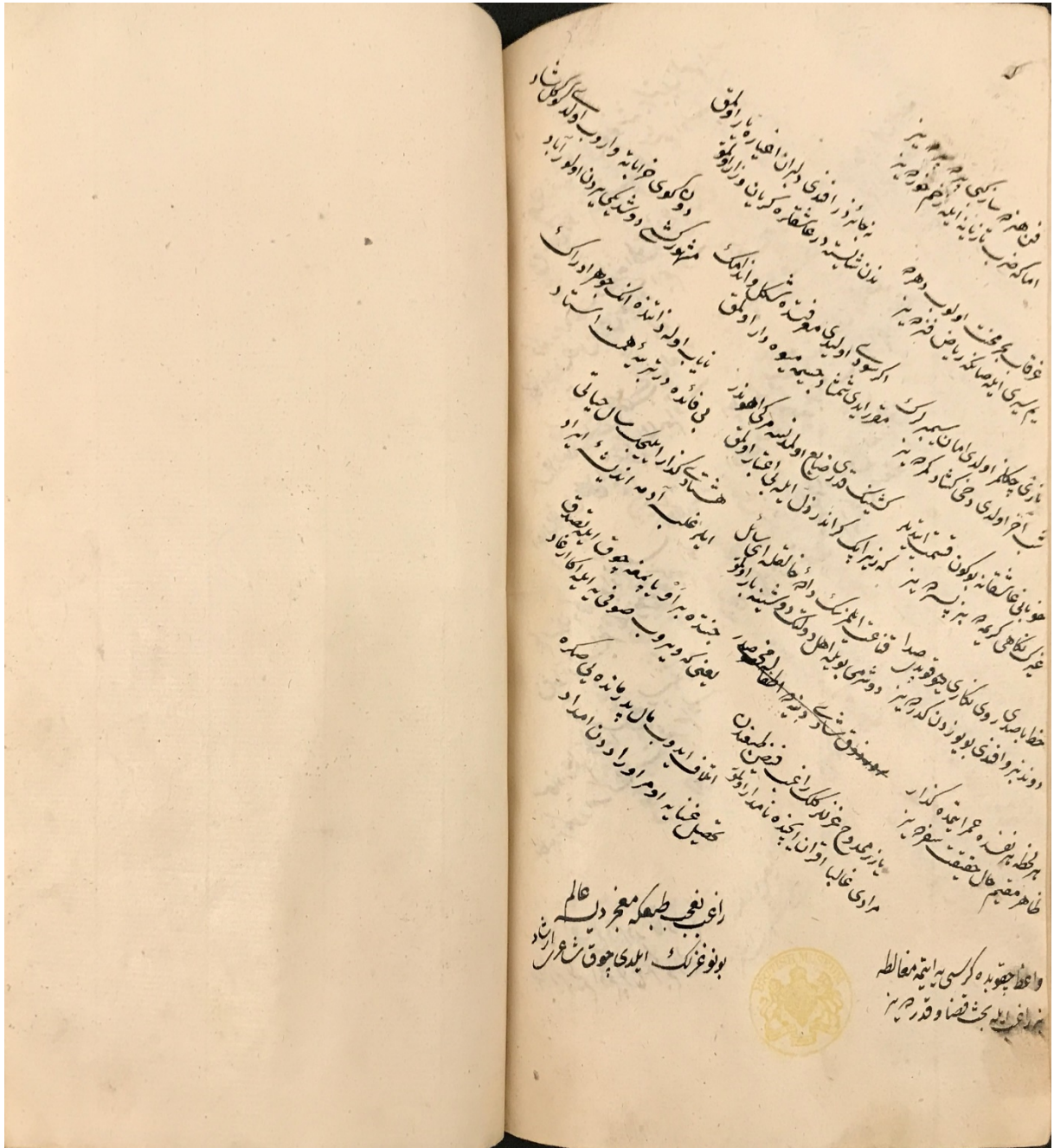
⁷ Bu gazel, Râgıb Hayreddin Paşa'nın kardeşi Tayyar Mahmud Paşa tarafından kaleme alınan Divan'da "Gazel-i Râgıb Hareddin Paşa" başlığıyla tahmis edilmiştir (bk. Poyraz, 2014: 91).

- Mehmed Nâil Tuman (2001), *Tuhfe-i Nailî Divan Şairlerinin Muhtasar Biyografileri*, C. I-II. (haz. Cemâl Kurnaz-Mustafa Tatçı), Ankara: Bizim Büro Yayınları.
- Mehmed Süreyyâ (1996), *Sicill-i Osmânî*, (haz. Nuri Akbayar), C. 2. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- MERT, Özcan (1993), "Canikli Hacı Ali Paşa Ailesi", *DİA*, 7:151-54.
- POYRAZ, Yakup (2014), *Tayyar Mahmud Paşa ve Divanı*, Samsun: Etüt Yayınları.
- Râgıb Hayreddin Paşa (Tarihsiz), *Gazeliyât-ı Hayreddin Râgıb Paşa Canikî*, British Library, Or. 7083, vr. 35b-36a.
- SARAÇ, M. A. Yekta (2011), *Klasik Edebiyat Bilgisi Biçim-Ölçü-Kafiye*, (4. baskı), İstanbul: Gökkuşbu Yayınları.
- SERBESTOĞLU, İbrahim (2017), "Âyanlar Çağında Amasya'nın İdaresi: Caniklizâdeler ve Amasya", *Uluslararası Akdeniz Medeniyetleri Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Ankara: Gece Kitaplığı Yayınları, s. 59-82.
- ŞAHİN, Canay (2003), *The Rise and Fall of an Ayân Family in Eighteenth Century Anatolia: the Caniklizâdes (1737-1808)*, Doktora Tezi, Ankara: Bilkent Üniversitesi.
- ŞENTÜRK, Ahmet Atilla ve Ahmet Kartal (2004), *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Dergah Yayınları.
- TDK. (2023), *Deyimler ve Atasözleri Sözlüğü*, (Elektronik), erişim tarihi: 08.06.2023, <https://sozluk.gov.tr/>
- TOSUN, Murat Dursun (2023), *Arşiv Belgelerinde Caniklizâdeler*, İstanbul: Sim Kitap ve Baskı Atölyesi Yay.
- ÜNVER, İsmail (2008), "Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler", *Turkish Studies* 3(6):1-146.
- YAKIT, İsmail (2017), *Türk-İslam Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme*, 4. baskı. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- YILMAZ, Şaban (ed.) (2022), "Hacı Ali Paşa'nın Torunu Hayreddin Râgıb Paşanın Kabri", *Hacı Ali Paşa*, Facebook Blog Sayfası, (Erişim Tarihi: 01.12.2022). https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=pfbid0jAS31d7tYTUXg8ewCY3KCNYbw6dXjymTjiQi29NWNGe1mtNskWTeNaEk3Ztk42xGl&id=1809417469280393&mibextid=Nif5oz
- YORULMAZ, Hüseyin (1996), *Dîvân Edebiyatında Nâbî Ekolü -Eski Şiirde Hikemiyat-*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Ek-Örnek Varaklar:

Râgıb Hayreddin Paşa, *Gazeliyât-ı Hayreddin Râgıb Paşa Canikî*, British Library, Or. 7083, vr. 35b-36a.

Râgıb Hayreddin Paşa, *Gazeliyât-ı Hayreddin Râgıb Paşa Canikî*, British Library, Or. 7083, vr. 36b.